

מדיניות של מידור: תפקידה של טורקיה במלחמת רוסיה – אוקראינה / ד"ר אפרת אביב

עד כה, היחידה שהשיגה הישגים דיפלומטיים ממשיים במלחמת רוסיה-אוקראינה היא טורקיה. המדינה שניסתה בשנים האחרונות לשמש מוקד לגישור בסכסוכים בין-לאומיים, הצליחה לשכנע את רוסיה ואת אוקראינה להסכים לשני הסכמים: חילופי שבויים ופתיחת נמלי הים השחור לייצוא תבואה. הגישור הטורקי התרחש בתקופה שבה הכלכלה הטורקית חוותה משבר חמור, ונשיא המדינה, רג'פ טאיפ ארדואן עמד בפני סקרים שהציגו אי ודאות בנוגע לסיכוי להיבחר מחדש לנשיאות. היכולת של טורקיה לדבר עם כל הצדדים המעורבים, כוללת את יכולתה לפצל את הדיון על אינטרסים נפרדים. כמו כן, יחסיה עם גורמים שונים ויכולתה להיות הגורם המכריע בפולמוסים, במיוחד בזמן משברים, מוכיחים את יעילות אסטרטגיה זו – לפחות עד כה.

מאז 24 בפברואר 2022 איזנה אנקרה בקפידה את היחסים עם שני הצדדים במלחמה. הפלישה הרוסית החלה כאשר ארדואן היה באחת מנקודות החולשה של 20 שנות כהונתו – מבודד ביחסי החוץ ומתמודד עם חוסר גובר בשביעות הרצון של הציבור הטורקי במנהיגותו בשל משבר כלכלי. בדיונים הפומביים בתחילת המלחמה הוצגה אוקראינה בטורקיה כמדינה שהמעצמות המערביות ניצלו וטפלו בשאיפתם לכתר את רוסיה. תפיסה זו טוענת שהתגרות מערבית היא שהובילה למלחמה, מכיוון שפוטין נאלץ ליזום מבצע

צבאי בתגובה. הטורקים ציפו שרוסיה תנצח תוך שבועות מספר לכל היותר, ותנחית מכה על המוניטין של המערב בכלל ושל ארצות הברית בפרט. אולם הקבוצות שגרסו בגישה זו התאכזבו מהביצועים הצבאיים הנחותים של רוסיה. באחרונה הצהיר ארדואן בריאיון, כי כל הסכם שלום צריך לקרוא להחזרת כל האזורים שכבשה רוסיה, כולל חצי האי קרים, לאוקראינה.

קשרי טורקיה-אוקראינה

הקשרים החלו לפני המלחמה. ב-2019, כחלק מתוכנית התעצמותה הצבאית, רכשה אוקראינה מטורקיה 12 כטמ"מים חמושים מסוג בִּיִּרְקֵטֵר TB-2, ועד פרוץ המלחמה נרכשו 8 נוספים. כטמ"מים אלה השתתפו בבלימת הכוחות הרוסיים שתקפו את קייב. צילומים של תקיפותיהם הפכו לסמל של ההתנגדות האוקראינית המוצלחת, וחברת ביירקטר דיווחה שקיבלה כמות הזמנות שעמידה בהן תדרוש שלוש שנים. עם זאת, מכירת הכטמ"מים לאוקראינה העיבה על יחסי רוסיה-טורקיה עוד לפני המלחמה, ושר החוץ הטורקי, מְבֵלוֹט צ'אוּשוּאוּלוּ, דחק בממשלת אוקראינה להפסיק להזכיר את ארצו בעת הצגת הכטמ"מים שבשירותה. מנגד, חברי הקונגרס האמריקני קראו לטורקיה לשלוח כטמ"מים נוספים לאוקראינה.

נוסף על הכטמ"מים, טורקיה מכרה לאוקראינה כלי רכב משוריינים, בהם נגמ"שים מסוג קִיִּרְפִי, שריון גוף, כטמ"מים חמקנים מסוג קִיזִלְאֵלְמָה, ארבע ספינות טילים מסוג אָדָה (שלא הספיקו להגיע לאוקראינה לפני המלחמה) וציוד נוסף לצי האוקראיני. הספקת

הנשק הטורקי לאוקראינה (כולל כ-50 כטמ"מים חמושים מסוג ביירקטר TB-2 ומגוון רחב של אמצעים אחרים) עדיין נמשכת. כמה ימים לתחילת המלחמה חסמה טורקיה מעבר של ספינות מלחמה רוסיות דרך מיצרי הבוספורוס, וסגרה את מרחבה האווירי למטוסים צבאיים רוסיים (מטוסי תובלה שטסים בין רוסיה למזרח התיכון ולאפריקה). עם זאת, טורקיה עדיין מאפשרת טיסות של חברות תעופה רוסיות אזרחיות. ארדואן מדבר לעתים קרובות עם נשיא אוקראינה ולודימיר זלנסקי, ואף ביקר באוקראינה בהפגנת תמיכה שבועות לפני הפלישה ובאוגוסט 2022, וזכה לאמונם של פקידים אוקראינים.

קשרי טורקיה-רוסיה

יחסי טורקיה עם רוסיה מורכבים יותר. אחת הסיבות ליחסים הלבביים היא שבניגוד למערב, פוטין נמנע מלהביע דעה על מצב זכויות האדם בטורקיה. מערכת היחסים נעשתה חשובה עוד יותר, ככל שתקוותיה של טורקיה להצטרף לאיחוד האירופי התבדו. פוטין מילא את החלל כאשר תמך בגלוי בארדואן, והעניק לו אוזן קשבת. החיכוך התדיר בין טורקיה לחברות נאט"ו האחרות הועיל לרוסיה במאמציה להחליש את הברית. פוטין רוצה להקים מועדון של מנהיגים סמכותניים, כפי שבא לידי ביטוי בפסגה האיראנית-רוסית-טורקית בטהראן ביולי 2022, אבל רוצה גם להשתמש בטורקיה כדי להראות לעולם – ולקהל המקומי – שרוסיה אינה מבודדת ומדינות

אחרות, ואפילו חברת נאט"ו טורקיה, מעוניינות לשנות את הסדר העולמי לרב־קוטבי, שאינו נשלט בידי ארצות הברית לבדה. טורקיה לא הצטרפה לעיצומים המערביים על רוסיה, ואף הגדילה לעשות כאשר סייעה להקל על בידודה ולרכך את העיצומים שהטילו ארצות הברית והאיחוד האירופי עליה. טורקיה מחזיקה זה מכבר בעמדה העקרונית שהיא תאכוף רק עיצומים הנקבעים על ידי האו"ם, ולא על ידי אומה אחת או קבוצת אומות כזו או אחרת. לדוגמה היא מוכרת לרוסיה סחורות שהאחרונה כבר אינה יכולה לייבא מהמערב, כולל ברזל, ביגוד, מוצרי אלקטרוניקה וחלקי רכב הדרושים לצבא רוסיה.

אף על פי שיש אי הסכמה יסודית בין רוסיה ובין טורקיה בסוגיית מלחמת האזרחים בסוריה, גמלה הראשונה לאחרונה באמצעות עירוי של מטבע חוץ שנזקקה לו כדי לממן את תוכניות ההתעצמות הצבאית שלה, שכן ערך המטבע הטורקי נמצא בצלילה מאז סדרת הורדות ריבית בשנים 2021 ו־2022. ביולי 2022 העבירה רוסיה לטורקיה 5 מיליארד דולרים למימון המשך בנייתה של תחנת כוח גרעינית בטורקיה על ידי חברה רוסית. סכומים גדולים נוספים של מטבע זר מגיעים לטורקיה באמצעות התיירות הרוסית, שכן הרוסים הם הקבוצה הלאומית השנייה בגודלה הנוהרת לנפוש בטורקיה. כמו כן זרמו לטורקיה סכומים גדולים של מטבע חוץ, שמקורותיהם לא ניתנים לאיתור – כמעט 25 מיליארד דולרים בין החודשים ינואר–ספטמבר 2022, סכום כפול מבאותה תקופה ב־2021. בניגוד למדינות אירופה, שכמעט כולן קיצצו רכישת גז

מרוסיה, טורקיה המשיכה לייבא גז מרוסיה, וב־2022 כיסה הגז הרוסי בערך 45% מהצורך הטורקי.

מסקנות

המלחמה בין אוקראינה לרוסיה מועילה לטורקיה בשני תחומים עיקריים: בתחום הכלכלי מכרה טורקיה ציוד צבאי לאוקראינה, תוך הימנעות מתשלום "אגרה" מהצד הרוסי, ובאותה עת היא ממשיכה לקבל מטבע חוץ מרוסיה.

בתחום הדיפלומטי מינף ארדואן את מעמדו כשחקן דיפלומטי. טורקיה מנסה להפוך למוקד של תיווך וגישור בסכסוכים עולמיים, ולכן שימשה כמתווכת. התיווך הצליח, כפי שהוכח בשני ההסכמים היחידים המוחשיים אליהן הגיעו רוסיה ואוקראינה עד כה:

◆ עסקה בתמיכת האו"ם שנחתמה ביולי 2022, כדי "לפתוח דלת" במצור הימי הרוסי על אוקראינה, ולאפשר לה לחדש את ייצוא התבואה לרחבי העולם.

◆ הסכם שנחתם בספטמבר 2022 לחילופים מעת לעת של שבויי מלחמה.

כעת יוכל נשיא טורקיה לנצל את הישגיו מול מדינות המערב. כך, למשל, יוכל לדרוש ממדינות המערב התחשבות בדרישות הביטחוניות של טורקיה בסוריה, בים האגאי, מול המורדים הכורדיים ועוד.

מה שמניע את ההישגים הטורקיים הוא מידור זהיר של יעדים מדיניים ואסטרטגיים מול שחקנים אחרים במגרש הבין-לאומי, ומשני צדי המתרס במלחמה באוקראינה.

הנקודה הישראלית

על אף שגם ישראל ניסתה לתווך בין רוסיה לאוקראינה, הניסיונות המקבילים לא נתפסו כתחרות או יריבות. הנשיא יצחק הרצוג בירך על ניסיונות התיווך הטורקיים. עם זאת, באמצעות התיווך טורקיה מנסה להוכיח את חיוניותה ומקומה הייחודי בזירה הבין-לאומית, בדרך שגם הניסיונות לחדש את הקשרים עם ישראל נעשים לנוכח האיתותים הללו. מעבר לכך, על ישראל ללמוד את האסטרטגיה הטורקית ולקחת בחשבון שגם היחסים מולה והניסיונות לחדש את היחסים עם ישראל כחלק מזה, הם אינטרס טורקי צר שיכול להיות ממודר או להשתנות בהתאם לנסיבות.